

Archiwum Pomocy na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹

Magdalena Heruday-Kiełczewska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznań (Poland)
magdalena.heruday-kiełczewska@amu.edu.pl, ORCID 0000-0002-3938-721X

STRESZCZENIE

W marcu 2022 r., po pełnoskalowym ataku Rosji na Ukrainę, na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu powstało Archiwum Pomocy, które miało dokumentować działania uczelni na rzecz walczącej Ukrainy. Po 24 lutego wiele akcji pomocowych organizowanych zarówno dla Ukraińców, którzy przyjechali do Polski, jak i dla tych, którzy zostali w kraju, zostawiało ślady w Internecie. Wiedząc, jak działają media społecznościowe i jak trudno odnaleźć po jakimś czasie wpis lub stronę internetową, dr Magdalena Heruday-Kiełczewska, pracująca w Zakładzie Archiwistyki na Wydziale Historii, stworzyła archiwum, które mogłoby zachowywać ślady działalności pracowników Uniwersytetu, doktorantów i studentów. Archiwum, które jest wyłącznie elektroniczne, gromadzi zrzuty z ekranu stron internetowych i Facebooka, maile od pracowników, oficjalne komunikaty rektora oraz sprawozdania z działań, jakich podejmowały się niektóre jednostki uczelni (wydziały i biblioteki). Powstały przez to nowe źródła, które mogą być łatwo udostępnione. Świadczą one o emocjach i o zaangażowaniu społeczności uniwersyteckiej w odpowiedzi na bieżące, dramatyczne wydarzenia. Celem artykułu jest przedstawienie działalności archiwum, jego struktury oraz problemów, jakie pojawiły się podczas jego organizacji.

SŁOWA KLUCZOWE

Ukraina,
Rosja, pomoc
humanitarna, media
społecznościowe,
archiwum
elektroniczne,
Uniwersytet
im. Adama
Mickiewicza
w Poznaniu

Aid archive at Adam Mickiewicz University in Poznań

ABSTRACT

In March 2022, after Russia's full-scale invasion of Ukraine, an Aid Archive was established at Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland, as a means of documenting the university's activities in support of embattled Ukraine. After February 24, many relief efforts, both for Ukrainians who came to Poland and those who stayed in the country, left traces on the Internet. Knowing how social media works and how difficult it is to find a post or website after a while, Dr. Magdalena Heruday-Kiełczewska, a member of the Archival Studies Department at the History Faculty, created an archive that would preserve evidence of the activities of University employees, doctoral students and students. The archive, which is exclusively electronic, preserves screenshots of websites and Facebook

KEYWORDS

Ukraine, Russia,
humanitarian
aid, social media,
electronic archive,
Adam Mickiewicz
University

¹ Podstawą artykułu jest referat pt. „Archives de l'aide. Comment la guerre en Ukraine a provoqué le projet de l'archivage” wygłoszony podczas konferencji „IAMHIST 2023 conference FUTURE [of] ARCHIVES”, która odbyła się w dniach 20–22.06.2023 r. w Montrealu.

pages, emails from employees, official communications from the rector, and reports on activities undertaken by certain units of the University (faculties and libraries). This effort resulted in creation of new sources that can be easily shared, testifying to the emotions and to the involvement of the University community in response to current dramatic events. The purpose of this article is to present the activities of the Archive, its structure and problems that arose during its organization.

Wstęp

24 lutego 2022 r. Władimir Putin ogłosił w orędziu rozpoczęcie „specjalnej operacji wojskowej”. Tego dnia rano rosyjskie oddziały zgromadzone przy granicy z Ukrainą zaatakowały kraj od północy, północnego-wschodu, południa i na Morzu Czarnym. Prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełeński wezwał do powszechnej mobilizacji i zamknął granice dla mężczyzn w wieku poborowym. Zaapelował również do krajów zachodnich o nałożenie sankcji na Rosję, udzielenie pomocy wojskowej i zamknięcie przestrzeni powietrznej nad krajem².

W związku z drugą po 2014 r. agresją, jaka miała miejsce ze strony rosyjskiej, część ukraińskiej ludności postanowiła schronić się na terenie innych państw, takich jak Polska, Czechy, Niemcy, Estonia, Bułgaria czy Litwa³. Według statystyk Straży Granicznej, w I kwartale 2022 r. do Polski wjechało 3 180 897 Ukraińców⁴, w lutym 2023 r. – 1 984 757 osób⁵, a w lutym 2024 r. – 1 922 463 osób⁶, a więc podobnie jak w roku poprzednim, jednak nie tak dużo, jak na początku wojny. W lutym 2023 r. z ochrony czasowej w Polsce korzystało około 1 mln ukraińskich uchodźców⁷. Na 9 lipca 2024 r. liczba ta niewiele się zmniejszyła – do ponad 960 tys. (dane obejmują osoby uwzględnione w rejestrze obywateli Ukrainy

² L. Pińczak, *Wojna ukraińsko-rosyjska – kampania 2022 r. Przebieg i następstwa*, „Rocznik Strategiczny” 2022/23, s. 385–386.

³ B. Osiński, Eurostat: *Czechy, Polska i Estonia przyjęły najwięcej uchodźców z Ukrainy w relacji do populacji tych krajów*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1606735%2Ceurostat-czechy-polska-i-estonia-przyjely-najwiecej-uchodzcow-z-ukrainy-w> [dostęp: 22.02.2024].

⁴ Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2022 r.*, Warszawa, kwiecień 2022, s. 2.

⁵ Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2023 r.*, Warszawa, kwiecień 2023, s. 2.

⁶ Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2024 r.*, Warszawa, kwiecień 2024, s. 2.

⁷ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne, <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--aktualne-dane-migracyjne2> [dostęp: 19.10.2024].

i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy)⁸. Dynamika tych zmian pokazuje, że Polska była zazwyczaj pierwszym kierunkiem ucieczki. Dla kraju nad Wisłą oznaczało to konieczność szybkiej organizacji pomocy na granicy, gdzie olbrzymie rzesze ludzi oczekiwały w wielokilometrowych kolejkach. Oznaczało to również potrzebę zorganizowania zakwaterowania i pomocy materialnej wewnątrz kraju.

Był to moment, kiedy stosunki między dwoma państwami zostały na nowo określone. Z każdego zakątka Polski płynęła pomoc. Pomagano tym, którzy przyjechali, ale równocześnie oferowano także wsparcie dla tych, którzy zdecydowali się zostać w ogarniętym wojną kraju. Organizacja pomocy odbywała się wielokrotnie za pomocą mediów społecznościowych, takich jak Facebook, lub stron internetowych⁹. Bartosz Marczyk, wiceprezes zarządu Polskiego Funduszu Rozwoju, oszacował pod koniec 2022 r., że Polska wydała na pomoc Ukrainie ok. 35–40 mld zł. Na te wydatki składały się następujące kwoty: 10 mld – wydatki na przekazaną broń, 6 mld – wsparcie dla ukraińskich uchodźców bezpośrednio z budżetu państwa, ok. 10 mld – pomoc ze strony samorządów i organizacji pozarządowych, ok. 10 mld – prywatna pomoc Polaków¹⁰. Z kolei w kwietniu 2023 r. minister finansów Magdalena Rzeczkowska stwierdziła, że Polska do tego czasu wydała 50 mln zł¹¹. Pomoc humanitarną organizowało wiele instytucji, w tym wyższe uczelnie. Na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (dalej:

⁸ Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. Otwarte Dane. Szczegółowe statystyki dot. osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy. Stan na 09.07.2024 r., <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr/resource/59180/table> [dostęp: 19.10.2024].

⁹ Działało wówczas wiele stron, m.in. Pomagam.pl. Solidarni z Ukrainą, https://pomagam.pl/solidarnizukraina?fbclid=IwAR3f5uuTtCbu6Kjq06uLFldt_LyFT9MgftYApb3UI12A-HlqZ07ECgBaqkB0 [dostęp: 22.02.2024]; Polska Akcja Humanitarna (dzisiaj ta część strony jest nieaktywna); Dobra Fabryka, https://www.dobrafabryka.pl/chce-pomoc/akcja/na-pomoc-ukrainie/?fbclid=IwAR2Ocxu7IU71GTQdNyIqPdh4Esbd4B5wy_xGpHzLxhG0pwe-u-9ASicLa-Y [dostęp: 22.02.2024]. Jest to jednak tylko ułamek ogromu akcji, które zostały zorganizowane w samym tylko lutym i marcu 2022 r. Na początku inwazji wiele inicjatyw zebrano w poście Kamila Porembińskiego na Facebooku: Kamil Porembiński, Aktualizacja i zebrane informacje na stronie: <https://bit.ly/pomocukrainie>, Facebook, 24.02.2022, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10226942014802242&set=a.1056916389032> [dostęp: 22.02.2024]. Co jednak znamienne, po prawie dwóch latach część zamieszczonych linków już się nie otwiera.

¹⁰ INFOR.PL. Polska pomoc dla Ukrainy 2022 – ile kosztowała?, <https://www.infor.pl/prawo/nowosci-prawne/5635962,Polska-pomoc-dla-Ukrainy-2022-ile-kosztowala.html> [dostęp: 22.02.2024].

¹¹ O. Górczyński, *Minister Rzeczkowska: Polska wydała na pomoc Ukrainie ok. 50 mld złotych*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1561419%2Cminister-rzeczkowska-polska-wydala-na-pomoc-ukrainie-ok-50-mld-zlotych> [dostęp: 19.10.2024].

UAM) powstało Archiwum Pomocy, którego celem jest zachowanie materiałów w postaci elektronicznej, świadczących o wsparciu, jakie organizowała dla walczącej Ukrainy społeczność akademicka uczelni. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie założeń archiwum, struktury i treści zbiorów, omówienie typów dokumentów, zaprezentowanie zastosowanych w opisie archiwalnym rozwiązań, ale również zasygnalizowanie problemów, z jakimi spotkano się, tworząc całkowicie elektroniczne archiwum, bazujące w dużej mierze na zrzutach postów z mediów społecznościowych i stron internetowych oraz sprawozdań opracowywanych przez osoby zajmujące się organizacją pomocy.

Wojna na Ukrainie a inicjatywy dokumentacyjne

Wydarzenia na Ukrainie były wstrząsem dla wielu społeczności. Rozwój technologii cyfrowej, sposobność śledzenia mediów społecznościowych, zapisywanie postów w formie zrzutów z ekranu, szeroki dostęp do Internetu, łatwość robienia zdjęć dobrej jakości (choćby telefonem komórkowym) spowodowały, że możliwe jest gromadzenie dokumentacji z bieżących wydarzeń, które poruszają społeczeństwa. Różne instytucje i centra zajmujące się pamięcią, w tym także archiwa, mogą dzisiaj uczestniczyć w ciekawym procesie łączenia kreowanej pamięci z walką o prawdę¹².

Takim przykładem może być „Archiwum pandemii”, czyli akcja prowadzona przez archiwa państwowe w Polsce, która miała na celu zbieranie wszelkich świadectw związanych z epidemią SARS COVID-19¹³. Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych zgromadziła z kolei kolekcję pod hasłem „The Coronavirus Web Archive”, która zawiera źródła pochodzące z Internetu, czyli zrzuty z ekranu¹⁴.

Podobne działania dokumentacyjne podjęto we Francji po zamachach terrorystycznych w Paryżu w dniu 13 listopada 2015 r., których koncentracja nastąpiła w Sali Bataclan, gdzie zginęło ponad 140 osób. Wkrótce potem grupa historyków przystąpiła do gromadzenia opublikowanych na Twitterze postów na temat za-

¹² J. Boel, P. Canavaggio, A. Gonzalez Quintana, *Archives and the duty to remember* [w:] *Archives and Human Rights*, red. J. Boel, P. Canavaggio, A. González Quintana, Nowy Jork 2021, s. 56.

¹³ Archiwa Państwowe. Archiwum Pandemii, <https://archiwa.gov.pl/poznaj/projekty/archiwum-pandemii/> [dostęp: 22.02.2024].

¹⁴ Library of Congress. Coronavirus Web Archive, <https://www.loc.gov/collections/coronavirus-web-archive/about-this-collection/> [dostęp: 1.03.2024].

machów. Wspierały ich przy tym projekcie Bibliothèque nationale de France oraz Institut national de l'audiovisuel¹⁵.

Archiwa, które są określane jako „born-digital”, czyli zawierające dokumenty powstałe jako elektroniczne, są dzisiaj obecne w wielu instytucjach, począwszy od prywatnych, rządowych i tworzonych na potrzeby bibliotek, a skończywszy na znanym Wayback Machine, które jest określane jako „archiwum Internetu”¹⁶. Podobnie dokumentowanie wojny na Ukrainie stało się przedmiotem rozmaitych projektów mających na celu ocalenie świadectw tego czasu, które być może w przyszłości będą mogły być dowodami w procesach osób odpowiedzialnych za konflikt. Jednym z takich przedsięwzięć jest „Ukraine Testifies”, realizowany przez The Reckoning Project oraz Weiser Center for Europe and Eurasia na Uniwersytecie w Michigan¹⁷. Na stronie internetowej projektu zamieszczone są krótkie opisy zbrodni dokonanych przez rosyjskie wojska, wymienione są ofiary oraz świadkowie.

Z kolei czasopismo „New York Times” ma specjalną podstronę: „Documenting Atrocities in the War in Ukraine”¹⁸. Zebrane są tam reportaże dziennikarzy, którzy jechali na Ukrainę i rozmawiali ze świadkami, a ich relacje uzupełniali zdjęciami.

Wiele projektów dokumentowania wojny i zbrodni rosyjskich jest realizowanych na miejscu przez Ukraińców, jednak na razie nie ma do nich dostępu on-line¹⁹. Projekty te wspiera Institut für die Wissenschaften vom Menschen w Wiedniu, w ramach programu „Documenting Ukraine”, którym kierują dr Katherine Younger i prof. Timothy Snyder²⁰.

Bardzo ciekawym projektem jest „Eyes on Russia: Documenting Russia’s war on Ukraine”, realizowany przez Centre of Information Resilience. Jest to interaktywne archiwum, które zawiera posty z Facebooka, Twittera oraz innych mediów

¹⁵ ASAP – Archives sauvegarde attentats Paris, <https://asap.hypotheses.org/a-propos> [dostęp: 22.02.2024].

¹⁶ T. Ries, G. Palko, *Born-digital archives*, „International Journal of Digital Humanities” 2019, t. 1, s. 2, <https://doi.org/10.1007/s42803-019-00011-x> [dostęp: 29.03.2024].

¹⁷ The Reckoning Project. Ukraine Testifies, <https://sites.lsa.umich.edu/thereckoningproject/> [dostęp: 29.03.2024].

¹⁸ The New York Times. Documenting Atrocities in the War in Ukraine, <https://www.nytimes.com/interactive/2022/05/22/world/europe/ukraine-war-crimes.html> [dostęp: 29.03.2024].

¹⁹ Institut für die Wissenschaften vom Menschen Institute for Human Sciences. Documenting Ukraine. Projects Funded, <https://www.iwm.at/documenting-ukraine/grants> [dostęp: 29.03.2024].

²⁰ Institut für die Wissenschaften vom Menschen Institute for Human Sciences. Documenting Ukraine. About, <https://www.iwm.at/documenting-ukraine/about> [dostęp: 29.03.2024].

społecznościowych, nagrania z TikTok'a i YouTube'a. Nadsyłane tam materiały są weryfikowane i dopiero wtedy publikowane w formie interaktywnej mapy²¹.

Rinat Akhmetov Foundation stworzyła Museum of Civilian Voices, aby zachować świadectwa o cywilach, którzy ucierpieli w wyniku konfliktu. Strona zawiera ponad 105 tys. możliwych do odsłuchania nagrań. Filmom, które mają angielskie tłumaczenia, towarzyszą krótkie opisy ich treści. Wszystkie wymienione wyżej projekty przedstawiają wstrząsające historie z wojny, która dzieje się w XXI w.

Wśród pracowników Centrum Historii Zajezdnia we Wrocławiu narodził się pomysł Archiwum Pomocy. 2 marca 2022 r. ogłoszono, że jego celem ma być zachowanie dokumentacji dotyczącej pomocy i solidarności dla walczącej Ukrainy. Zachęcano, by zrobić zdjęcie podczas akcji pomocy, manifestacji czy koncertu lub przesłać publikację na ten temat, która ukazała się on-line. W przyszłości planowano stworzyć ze zbiorów wystawę²². Niestety brakuje informacji na temat tego, jak akcja rozwinęła się, jak duży zasób udało się zorganizować, czy jest on dostępny i na jakich zasadach.

Ważną polsko-ukraińską inicjatywą jest projekt „24.02.2022, 5 rano: Świadectwa wojny”, którego celem jest dokumentowanie doświadczeń obywateli Ukrainy dotkniętych wojną. Organizatorzy akcji to Centrum Historii Miejskiej Europy Środkowo-Wschodniej ze Lwowa oraz Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, które archiwizuje wywiady. Świadectwa są nagrywane w Polsce i na Ukrainie²³. Kontynuacją projektu jest „U-CORE Badania nad gromadzeniem, przechowywaniem i udostępnianiem ukraińskich świadectw z czasów wojny 2022” prowadzony przez badaczy z Polski, Ukrainy i Luksemburga. Podczas jego realizacji badacze przeprowadzą drugą turę wywiadów, a całość źródeł zostanie w przyszłości poddana analizie²⁴.

Inny polski projekt, którego celem było zbieranie świadectw od osób, które przyjechały z Ukrainy, został opisany w artykule w „Archival Science”²⁵, jednak

²¹ Centre for Information Resilience. Eyes on Russia: Documenting Russia's war on Ukraine, <https://www.info-res.org/post/eyes-on-russia-documenting-conflict-and-disinformation-in-the-kremlin-s-war-on-ukraine> [dostęp: 29.03.2024].

²² Radio Wrocław. Centrum Historii Zajezdnia we Wrocławiu tworzy Archiwum Pomocy, <https://www.radiowroclaw.pl/articles/view/117435/Centrum-Historii-Zajezdnia-we-Wroclawiu-twozy-Archiwum-Pomocy> [dostęp: 22.02.2024].

²³ Świadectwa wojny, <https://swiadectwawojny2022.org/#projekt> [dostęp: 19.10.2024].

²⁴ U-CORE. Badania nad gromadzeniem, przechowywaniem i udostępnianiem ukraińskich świadectw z czasów wojny 2022, <https://u-core.org/#o-projekcie> [dostęp: 19.10.2024].

²⁵ M. Wiśniewska-Drewniak, J. Lowry, N. Kravchenko, „*Maybe in a few years I'll be able to look at it*”: a preliminary study of documentary issues in the Ukrainian refugee experience, „Archival

nagrania, które pozyskano, nie są dostępne. Nie ma też strony internetowej na ten temat, więc jedynym śladem inicjatywy jest wspomniana publikacja.

Inicjatywa

Odpowiedź pracowników UAM na kolejną agresję na Ukrainę była bardzo duża. Jeszcze w dniu wybuchu wojny stanowisko uczelni wobec konfliktu przekazała rektor UAM prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska w liście ogólnouczelnianym i na Facebooku. Władze UAM jednoznacznie potępiły agresję Rosji. Jednocześnie szybko zaczęto organizować zbiórki darów. Wiązało się to być może z tym, że od lat (od 2005 r. Polska i Ukraina wzajemnie uznawały swoje dyplomy) na UAM studiowało wielu studentów z krajów Europy Wschodniej i Azji²⁶, osoby z Ukrainy były także zatrudnione wśród pracowników administracyjnych. Uniwersytet współpracował z około 20 uczelniami ukraińskimi, więc można było uzyskać jasne wskazania co do tego, czego potrzebowały. W trakcie wojny współpraca jeszcze się pogłębiła. W pomoc zaangażowały się wydziały i jednostki organizacyjne, ale pojawiały się także prywatne inicjatywy pracowników i studentów. Organizowano ponadto wydarzenia kulturalne i naukowe, które miały uwrażliwiać polskie społeczeństwo i zacieśniać współpracę między dwoma krajami.

Spółeczność UAM aktywnie włączyła się w działania na rzecz pomocy. Aby udokumentować to, co miało miejsce, dr Magdalena Heruday-Kiełczewska²⁷, pracująca na stanowisku adiunkta na Wydziale Historii w Zakładzie Archiwistyki, zainicjowała własny projekt Archiwum Pomocy i jest dotychczas jego jedyną realizatorką. Ponieważ jest to inicjatywa oddolna, pracownicza, można ją porównać do

Science” 2023, t. 23, z. 2, s. 256–258, <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09407-1> [dostęp: 19.10.2024].

²⁶ P. Nowosielska, *Ofensywa studentów ze Wschodu. Jak UAM znalazł sposób na poprawę pozycji w międzynarodowych rankingach*, *GazetaPrawna.pl*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8212694,uam-ukraincy-studenci-pierwszego-roku-rankingi-miedzynarodowe.html> [dostęp: 22.02.2024].

²⁷ Magdalena Heruday-Kiełczewska realizowała już wcześniej projekty, które miały na celu archiwizację materiałów. Uporządkowała, opracowała, opisała i zinventaryzowała archiwum Stowarzyszenia Solidarité France-Pologne, które udostępniane jest w Bibliotece Polskiej w Paryżu. Zob. M. Heruday-Kiełczewska, *Archiwum Stowarzyszenia Solidarité France-Pologne w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu*, „Folia Toruniensia” 2017, nr 17, s. 175–189. Współtworzyła także Archiwum o. Tomasza Alexiewicza OP, które jest zarejestrowane jako archiwum społeczne: Ojciec Tomasz, <http://tomaszalexiewicz.pl/archiwum/> [dostęp: 19.10.2024].

archiwum społecznego. W tym przypadku archiwum to nie miejsce fizyczne – to zbiór dokumentów, które znajdują się na dysku twardym i są w posiadaniu koordynatorki. Wydawałoby się, że naturalnym miejscem prowadzenia takich działań mogłyby być Archiwum UAM lub Biblioteka Uniwersytecka, jednak nie należy to do ich obowiązków. Jak dotąd jednostki te nie zajmowały się zadaniami dokumentacyjnymi polegającymi na archiwizacji stron internetowych czy mediów społecznościowych. Stąd projekt zafunkcjonował „obok” nich, ale niewykluczone, że w przyszłości nawiązana zostanie współpraca z Archiwum UAM lub Biblioteką w celu przekazania zbiorów do udostępniania.

Projekt miał być realizowany w porozumieniu ze wspomnianym wcześniej Centrum Historii Zajezdnia (stąd zresztą ta sama nazwa inicjatywy), dla której może właściwszym określeniem (w przypadku zbiorów z UAM, które odnoszą się nie tylko do pomocy) byłoby np. Archiwum dla Ukrainy. Współpraca jednak się nie rozwinęła, a wiadomości od koordynatorki archiwum na UAM pozostały bez odpowiedzi²⁸.

Informację o powstającym na UAM Archiwum Pomocy przekazano do wiadomości społeczności akademickiej 18 marca 2022 r.²⁹, a więc można powiedzieć, że oba pomysły (na UAM i w Centrum Historii Zajezdnia) narodziły się w podobnym czasie. Archiwum zostało utworzone w porozumieniu z prorektorem ds. współpracy międzynarodowej prof. UAM dr. hab. Rafałem Witkowskim oraz dziekanem Wydziału Historii prof. dr. hab. Józefem Doboszem³⁰. Od początku zadaniem archiwum było gromadzenie wszelkich wzmianek na temat solidarności i pomocy organizowanej przez studentów, doktorantów oraz pracowników UAM. W ogłoszeniu na stronie internetowej Uniwersytetu zachęcano do tego, by przysyłać na adres archiwum zdjęcia lub filmy z miejsc zbiórek i transportów wraz z ich opisem, dokumenty i apele w formie elektronicznej, screeny, czyli zrzuty z ekranu, postów z mediów społecznościowych, zdjęcia plakatów z podaniem daty i miejsca³¹. Chodziło przede wszystkim o to, by nie zaginęły informacje i materiały publikowane w Internecie (na stronach jednostek uczelni) i za pośrednictwem mediów społecznościowych. Część stron internetowych po jakimś czasie jest już nieaktywna, w związku z tym nie można dotrzeć do prezentowanych tam

²⁸ Mail Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej do Wojciecha Kucharskiego, 22.03.2022.

²⁹ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Archiwum Pomocy na UAM, <https://amu.edu.pl/solidarni/aktualnosci/archiwum-pomocy-na-uam> [dostęp: 22.02.2024].

³⁰ Mail Józefa Dobosza do Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej, 9.03.2022.

³¹ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Archiwum Pomocy...

treści. Z kolei w mediach społecznościowych, zwłaszcza takich jak Facebook czy portal X (dawniej Twitter), dziennie zamieszczana jest tak duża ilość informacji, że nawet po krótkim czasie stają się one trudne do odnalezienia.

Inspiracją do działania były wcześniejsze badania koordynatorki archiwum na temat pomocy, jaką społeczeństwo polskie otrzymało od społeczeństwa francuskiego w czasie stanu wojennego pod koniec 1981 i na początku 1982 r. Zdjęcia transportów z darami z tamtego czasu³² bardzo przypominały obrazy pomocy humanitarnej przewijające się przez polskie media po wybuchu wojny³³.

Nowe źródła i ich struktura

Po ogłoszeniu informacji o archiwum osoby zaangażowane w pomoc zaczęły przysyłać informacje o swojej (lub wiadomej im) działalności. Część z nich tworzyła nawet, specjalnie na potrzeby Archiwum Pomocy, sprawozdania z podejmowanych czynności. Główny trzon zbiorów stanowią jednak zrzuty z ekranu postów z mediów społecznościowych lub stron internetowych związanych z uczelnią, które zapisywała Magdalena Heruday-Kiełczewska. Źródłami zrzutów były głównie oficjalne profile na Facebooku (z treściami dostępnymi dla wszystkich) oraz oficjalne strony internetowe jednostek i władz uczelni: rektorki Kaniewskiej, prorektora Witkowskiego, czasopisma „Życie Uniwersyteckie”, samego Uniwersytetu, Wydziałów Biologii, Filologii Polskiej i Klasycznej, Historii, Pedagogiczno-Artystycznego w Kaliszu, Instytutu Kultury Europejskiej w Gnieźnie, Uniwersytetu Otwartego, bibliotek oraz Samorządów Studentów i Doktorantów. Koordynatorka wybierała te wpisy i artykuły, które w jakikolwiek sposób dotyczyły pełnoskalowej wojny na Ukrainie, organizowanej pomocy, współpracy między UAM a ukraińskimi uczelniami, organizowanych na UAM wydarzeń kulturalnych, debat czy konferencji na temat Ukrainy. Informacje o działalności innych jednostek zostały przekazane koordynatorce archiwum mailowo.

W przypadku mediów społecznościowych ograniczono się do zapisywania samych postów, nie zaś komentarzy. Facebook jest przestrzenią publiczną, gdzie każdy, kto się wypowiada, może to robić pod swoim imieniem i nazwiskiem (lub

³² M. Heruday-Kiełczewska, *Reakcja Francji na wprowadzenie w Polsce stanu wojennego, grudzień 1981 – styczeń 1982*, Warszawa 2012.

³³ Spotify. Podcast „Naukowa Dzielnicza” – Komentarz na czasie – Archiwum pomocy Ukrainie na UAM – dr Magdalena Heruday-Kiełczewska, podcast dostępny w serwisie.

wymyślonym „nickiem”) i nie jest zabronione cytowanie komentarzy³⁴, ale wydaje się, że nieuprawnione jest archiwizowanie prywatnych wypowiedzi bez uzyskania na to zgody komentujących.

Archiwizacja Webu staje się dzisiaj coraz powszechniejsza. Wayback Machine, jako Archiwum Internetu, powstała już w 1996 r. i choć niedoskonała, cieszy się dużym powodzeniem wśród historyków zajmujących się siecią³⁵. Istnieje dzisiaj na świecie wiele inicjatyw (realizowanych często w bibliotekach narodowych), które na różne sposoby i według różnych strategii archiwizują strony internetowe³⁶. Można do tych działań wykonywać zrzuty, pobierać strony, stosować metodę crawlingu, wykorzystującą crawlery, czyli roboty indeksujące, oraz stosować API (application programming interfaces – interfejs programowania aplikacji) do pozyskiwania danych³⁷. Jeśli chodzi o archiwizację mediów społecznościowych, brytyjskie Archiwa Narodowe opracowały wskazówki, w których określają kilka sposobów realizacji tego działania: crawling; używanie narzędzi i oprogramowania do wykonywania zrzutów ekranu (np. darmowe programy stworzone przez Windows – Windows Snipping Tool, Windows Snip and Sketch); wykorzystanie API do pozyskiwania danych; korzystanie ze standardu formatu danych RSS, który służy do informowania i dostarczania treści do użytkownika oraz umożliwia agregację treści pochodzących z wielu źródeł w jednym miejscu; manualne metody przechwytywania zrzutów ekranu (dla systemu Windows 10 i 11 jest to narzędzie „Wycinania”, które pojawia się po wciśnięciu razem przycisków z logo systemu Windows, Shift i S lub przycisku z logo oraz Print Screen – prt sc); używanie narzędzi wbudowanych w platformy mediów społecznościowych, aby wyeksportować zawartość³⁸. W przypadku Archiwum Pomocy do przechwytywania zrzutów ekranu wykorzystano manualne metody, czyli narzędzia wbudowane do systemu Windows oraz systemu Android. Wybór tej, wydaje się najprostszej,

³⁴ Rzeczpospolita. Nie każdą wypowiedź z Facebooka można cytować, <https://www.rp.pl/prawo-prasowe/art3829991-nie-kazda-wypowiedz-z-facebook-a-mozna-cytowac> [dostęp: 27.03.2024].

³⁵ V. Schafer, *De la Wayback Machine à la bibliothèque: les différents saveurs des archives du Web*, „La Gazette des Archives” 2019, nr 253, s. 95–96.

³⁶ B. Konopa, *Archiwizacja Webu w Europie – Narodowe Archiwa Sieci*, „Archeion” 2020, nr 121, s. 452–457.

³⁷ B. Konopa, A. Rosa, *Egodokumentalne ślady człowieka w Internecie i ich archiwizacja*, „Archeion” 2023, t. 124, s. 203.

³⁸ *Guidance on managing social media records*, „NARA (The National Archives and Records Administration) Bulletin” 2014-02, <https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2014/2014-02.html> [dostęp: 19.10.2024].

metody podyktowany był koniecznością szybkiego reagowania na zamieszczanie w Internecie wielu informacji.

Powstanie Archiwum Pomocy spowodowało powstanie nowych źródeł, ponieważ elektroniczne teksty i pliki również powinny być traktowane jako źródła historyczne³⁹. Historycy dziejów najnowszych powołują się w swoich publikacjach na wypowiedzi polityków, które zamieszczane były przez nich np. na Twitterze (dzisiaj platforma X)⁴⁰. Część dokumentów, jak sprawozdania, została stworzona specjalnie na potrzeby archiwum. Mamy więc do czynienia z sytuacją, w której celem tworzenia dokumentów jest ich przechowywanie, a co za tym idzie – upamiętnienie wydarzeń, do których się odnoszą. Warto podkreślić, że trafiają one do archiwum od razu, a nie – jak dzieje się to zazwyczaj – po upływie pewnego czasu.

W archiwum wyodrębniono 19 serii, które odpowiadają strukturze Uniwersytetu. Trzeba jednak przyznać, że liczba dokumentów, jakie zawierają poszczególne serie, jest bardzo różna. Niektóre serie dzielą się jeszcze na dodatkowe foldery, podczas gdy inne obejmują tylko kilka dokumentów. Łącznie w archiwum znajduje się 246 plików, o rozmiarze 222 MB, które zgrupowano w 36 jednostek archiwalnych. Rodzaje zarchiwizowanych materiałów to wspomniane już zrzuty z ekranu (postów i stron internetowych), ale także fotografie (zarówno pobrane z Internetu, jak i przesyłane przez pracowników uczelni), korespondencja mailowa, raporty w formacie pdf lub doc oraz plakaty lub ogłoszenia w formacie jpg.

Ze względu na to, że Archiwum Pomocy jest archiwum otwartym, materiałom nie nadano jeszcze sygnatur. Dla zbioru sporządzono jednak roboczy inwentarz elektroniczny w programie Excel. Przyjęto, że foldery plików o wspólnym temacie (wydarzenia, uchwały, osoby) są jednostkami archiwalnymi. W inwentarzu wyodrębniono więc serie i jednostki z tytułami. Dla każdej jednostki podano także daty skrajne, liczbę plików w folderze, rozmiar w MB, typ plików (pdf, jpg, png, doc), źródło, czyli wskazanie skąd lub od kogo je pozyskano, oraz uwagi.

Przy okazji organizacji archiwum uwidoczniły się rozmaite problemy. Pierwszy to kwestia udostępniania. Postać cyfrowa dokumentów bardzo ułatwia ich

³⁹ T. Ries, G. Palko, *Born-digital archives...*, s. 3.

⁴⁰ Bardzo dobrym przykładem jest powoływanie się historyków na tweety Donalda Trumpa, co zostało wykorzystane m.in. w książce: P. Baker, S. Glasser, *The Divider: Trump in the White House, 2017–2021*, Nowy Jork 2023 oraz w artykule: S. Elayan, M. Sykora, T. Jackson, „His Tweets Speak for Themselves”: *An Analysis of Donald Trump’s Twitter Behavior*, „The International Journal of Interdisciplinary Civic and Political Studies” 2019, t. 15, z. 1, s. 13–35.

przesyłanie i umieszczenie w chmurze, w związku z tym dostęp do nich może być powszechny. Taki zresztą jest w przypadku postów na Facebooku czy artykułów na stronach internetowych. Jednak już korespondencja elektroniczna i sprawozdania zawierają imiona i nazwiska, które nie powinny być udostępniane bez zgody osób wymienionych w dokumentach. Zbiory archiwum są na razie dostępne u koordynatorki – na dysku twardym oraz w chmurze, na dysku One Drive. Zostały także przekazane władzom uczelni (w postaci linku do dysku One Drive), ze względu na możliwość ich wykorzystania przy tworzeniu raportów z działalności Uniwersytetu⁴¹, nie są więc dostępne dla szerokiego grona użytkowników. Prof. Witkowski prosił, aby pozyskiwać i przechowywać materiały z poszanowaniem danych osobowych⁴². Zresztą większość zbiorów born-digital nie jest otwarta dla ogółu użytkowników ze względu na wrażliwe dane, jakie zawierają⁴³. Otwartym pytaniem pozostaje, czy należałoby udostępnić przynajmniej część tej kolekcji, np. na wzór Archives of Pandemia prowadzonych przez Bibliotekę Kongresu USA? A może powinna ona być dostępna za zgodą władz uczelni np. w Bibliotece Uniwersyteckiej? Na razie nie podjęto decyzji o sposobie udostępniania.

Drugi problem to proces porządkowania. Klasyfikacja i uporządkowanie materiałów pochodzących z różnych źródeł – od wielu osób i z licznych stron internetowych czy profili na Facebooku – nie było proste. Z racji tego, że jest to kolekcja tworzona sztucznie, wydaje się, że dobrym rozwiązaniem jest podział dokumentów według struktury Uniwersytetu. Innym, jakie się również nasuwa, jest podział według tematów lub zdarzeń, ale taki układ mógłby być mniej przejrzysty. Ostatecznie jako pierwsza seria występuje więc Uniwersytet, gdzie znajdują się materiały odnoszące się do ogólnej działalności UAM. Następna seria dotyczy władz uczelni, a więc Rektoratu, w tym rektor prof. dr hab. Bogumiły Kaniewskiej oraz prorektorów: prof. UAM dr. hab. Rafała Witkowskiego oraz prof. dr. hab. Tadeusza Wallasa. Trzecia seria dotyczy Senatu uczelni, następne – kolejnych wydziałów lub innych jednostek związanych z prowadzeniem działalności naukowo-dydaktycznej, takich jak: Wydział Biologii (seria 4), Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej (seria 5), Wydział Fizyki (seria 6), Wydział Historii (seria 7), Wydział Nauk

⁴¹ Mail Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej do Rafała Witkowskiego, 8.02.2024; Mail Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej do Bogumiły Kaniewskiej, 11.02.2024.

⁴² Mail Rafała Witkowskiego do Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej, 4.03.2022.

⁴³ L. Jaillant, *How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions*, „Archival Science” 2022, t. 22, z. 3, s. 427, <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09390-7> [dostęp: 19.10.2024].

Politycznych i Dziennikarstwa (seria 8), Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu (seria 9), Wydział Prawa i Administracji (seria 10), Wydział Socjologii (seria 11), Collegium Polonicum w Słubicach (seria 12), Instytut Kultury Europejskiej w Gnieźnie (seria 13), Studium Języka i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców (seria 14), Studium Wychowania Fizycznego i Sportu (seria 15), Uniwersytet Otwarty (seria 16). Kolejne serie to Biblioteki (seria 17), Poradnia Wsparcia Psychologicznego i Rozwoju (seria 18) oraz Samorządy Studentów i Doktorantów (seria 19), gdzie zgrupowane są dokumenty dotyczące dwóch odrębnych samorządów. Ze względu na to, że obie jednostki czasami podpisywały się razem pod apelami, wydawało się zasadne, aby połączyć je w jedną serię.

Trzecim problemem było stworzenie opisu archiwalnego. Nie istnieją bowiem żadne wskazówki mówiące o tym, jak należałoby opisywać materiały elektroniczne w tego typu kolekcjach. W tym wypadku większość elementów opisu zaczerpnięto ze standardu International Standard Archival Description, czyli serię, tytuł jednostki (określający konkretne wydarzenia np. „Areopag Uniwersytetów, 9.03.2023”, „Koncert charytatywny – Jednym głosem z wolną Ukrainą, 5.06.2023” bądź cyklicznie trwające akcje, np. „Szkoła Letnia 2023”, „Zbiórka opatrunków”, ewentualnie typ dokumentów, np. „Facebook, screeny, 2022”), daty skrajne oraz uwagi. Ze względu na to, że niemożliwe było uwzględnienie tradycyjnego opisu archiwalnego, zamiast niego dodano również elementy takie jak liczba plików, rozmiar w MB, typ plików i źródło, co pozwoliło zawrzeć dodatkowe informacje.

Czwarty problem to możliwość zastosowania terminologii archiwalnej, ponieważ pojawia się pytanie, czy folder dokumentów zebranych pod wspólnym tematem może być traktowany jako jednostka archiwalna? Wydaje się, że tak, ponieważ jest to przeniesienie systemu akt spraw, gdzie dokumenty narastają wokół sprawy (lub tematu), do świata cyfrowego. W tym wypadku łączono materiały według ich pochodzenia (np. screeny z Facebooka, posty rektor Kaniewskiej), cyklicznych akcji, takich jak Szkoła Letnia, lub konkretnych wydarzeń kulturalnych czy spotkań.

Piąty problem to kwestia kompletności zbioru i tego, w jakim stopniu udało się zarchiwizować powstałe posty i artykuły ze stron internetowych. Zebranie wszystkich materiałów wydaje się niemożliwe, głównie dlatego, że Internet zawiera tak dużo informacji, że strony z komunikatami i artykułami czy posty sprzed paru dni mogą się nie wyświetlać. Ponadto im więcej czasu upływa, tym trudniej odnaleźć dawne publikacje on-line. Wydaje się jednak, że Archi-

wum Pomocy przechowuje przynajmniej znaczną większość takich materiałów. Z kolei obecność w nim sprawozdań zależała w dużej mierze od tego, czy osoby odpowiedzialne za organizację pomocy i wydarzeń kulturalnych chciały i mogły podzielić się swoją wiedzą i dokumentacją. Nie można zapominać również o tym, że wielu studentów i pracowników UAM angażowało się w pomoc poza uczelnią i nie zostały po tym żadne ślady. Być może dobrym pomysłem byłoby przeprowadzenie wywiadów z osobami zaangażowanymi w organizację pomocy, które uzupełniłyby zarówno same zbiory, jak i stan wiedzy o działaniach podjętych na uczelni.

Wreszcie szósty problem to pytanie o to, jak robić zrzuty postów z Facebooka – czy należałoby zostawiać wszystkie komentarze, tylko te wybrane, czy je usuwać? Mogą one świadczyć o reakcjach społeczności akademickiej – studentów, doktorantów, pracowników naukowo-dydaktycznych, pracowników administracji oraz innych osób obserwujących uniwersyteckie media społecznościowe. Z drugiej strony należy się zastanowić, czy wszystkie komentarze są wartościowe i czy w ogóle warto je przechowywać.

Przy tej okazji pojawia się również refleksja nad tym, jak należy opisywać zrzuty z ekranu postów z mediów społecznościowych, stron internetowych czy korespondencji elektronicznej. Nie ulega wątpliwości, że trzeba zwracać szczególną uwagę na daty publikacji postów, ponieważ w przypadku nowych na portalach widnieje zapis np. „1 godz.”, czy „1 dzień”. Poza tym rodzi się pytanie: czy należy nadawać im tytuły samemu, czy opisywać tak, jak wskazuje system chicagowski do tworzenia przypisów do postów – nazwa profilu, kilka słów z posta, źródło (np. Facebook, Twitter), data posta?

Treść

O tym, jakie znaczenie może mieć wpis na Facebooku dobitnie świadczy krótki tekst, jaki zamieścił na swoim profilu prof. Witkowski w drugą rocznicę wybuchu wojny na Ukrainie:

„When I woke up two years ago, February 24th, 2022, as I always do at 6 a.m., I first heard the news of the outbreak of war on the radio. I arrived at work at 8 a.m., and a few minutes later we gathered for the first time in the Rector’s office to talk about the events. Later, we met very often to solve a myriad of questions

related to the thousands of refugees from Ukraine. Thanks to the tremendous generosity of very many AMU employees, we collected aid and sent it to Ukraine, while at the same time helping, in cooperation with the city authorities, various organizations and NGOs, those who had to flee the war in Ukraine. Today marks two years since the outbreak of the war. I still start each day by reviewing news about the situation in Ukraine, and my many duties and activities are related to Ukraine”⁴⁴.

Post odsłania nieco kulisy tego, co działo się w gabinecie rektora w dniu wybuchu wojny i jak szybko władze uczelni zebrały się, aby przedyskutować bieżące wydarzenia, w tamtym momencie najważniejsze, choć były wydarzeniami politycznymi, a nie naukowymi. Drugi wątek, jaki się tu pojawia, to zaangażowanie we współpracę z innymi instytucjami i organizacjami⁴⁵. Trzeci to osobista aktywność prof. Witkowskiego, który od początku inwazji włączał się w wiele działań na rzecz współpracy polskich i ukraińskich uniwersytetów i kontynuuje je do dzisiaj⁴⁶.

⁴⁴ Archiwum Pomocy UAM (dalej AP UAM), Rektorat, Prorektor prof. Rafał Witkowski, Rafał Witkowski, „When I woke up two years ago, February 24th, 2022, as I always do at 6 a.m., I first heard the news of the outbreak of war on the radio.”, Facebook, 24.02.2024. Z uwagi na brak wytycznych dotyczących cytowania w przypisach zarchiwizowanych dokumentów elektronicznych, w artykule przyjęto zapis zgodny ze standardem chicagowskim, dodając miejsce przechowywania na początku oraz serię, jednostkę archiwalną (archiwalia nie mają jeszcze sygnatur), czyli folder i ewentualnie odnośny dokument, tak jak jest to zalecane i przyjęte dla archiwów. Rozbieżności w strukturze opisów dokumentów elektronicznych potwierdza Anna Matysek. Co więcej, wymieniając rodzaje dokumentu elektronicznego, nie zamieściła jako jednego z nich postu z mediów społecznościowych. Autorka pisze ponadto, że być może niektóre dokumenty, takie jak wiadomości e-mail, wyniki generowane z baz danych czy listy dyskusyjne są cytowane na tyle rzadko, że opracowanie dla nich wzorów przypisów nie jest konieczne. Być może tak jest również w przypadku zarchiwizowanych postów z mediów społecznościowych, ale wydaje się, że takich odwołań będzie coraz więcej. Zob. A. Matysek, *Cytowania dokumentów elektronicznych w wydawnictwach naukowych*, „Nowa Biblioteka” 2017, nr 4, s. 53–68, szczególnie zob. s. 60, 63. Problem cytowania takich źródeł należałoby rozpatrzyć i przedyskutować w gronie ekspertów. W przypadku niniejszego artykułu posty z Facebooka są bowiem wciąż możliwe do odnalezienia w Internecie, ale jednocześnie znajdują się już w określonym, zarchiwizowanym zbiorze.

⁴⁵ Potrzeba było porozumienia i wsparcia np. ze strony wojewody wielkopolskiego. Zob. Epoznan.pl. UAM oddaje halę sportową dla uchodźców z Ukrainy. Studenci będą mieć zajęcia w innym obiektach, <https://epoznan.pl/news-news-127092-uam-oddaje-hale-sportowa-dla-uchodzcow-z-ukrainy-studenci-beda-miec-zajecia-w-innym-obiektach> [dostęp: 30.03.2024].

⁴⁶ AP UAM, Uniwersytet, Współpraca europejskich i ukraińskich uniwersytetów, Rafał Witkowski, „In cooperation with friends from University of Strasbourg”, Facebook, 15.03.2024.

Treść zebranych źródeł oddaje dynamikę rozwoju sytuacji. Pierwsze wypowiedzi przede wszystkim potępiły wojnę i wyrażały solidarność z narodem ukraińskim. Kolejne informowały o organizowanej pomocy, natomiast później zaczęto aranżować wydarzenia kulturalne oraz współpracę polskich i ukraińskich uniwersytetów.

W dniu rozpoczęcia inwazji rektor Kaniewska zwróciła się do społeczności uniwersyteckiej ze słowami:

„W tych dramatycznych okolicznościach chcę wyrazić swoją solidarność z Narodem Ukraińskim oraz zadeklarować pomoc dla naszych studentów i pracowników pochodzących z Ukrainy.

Jesteście Państwo wśród przyjaciół, którzy pragną podnieść Was na duchu i zapewnić, że nie jesteście sami. [...]

Jestem przekonana, że w naszej akademickiej społeczności znajdziecie Państwo zrozumienie, a pracownicy Uniwersytetu [...] będą z wielką życzliwością podchodzili do wszelkich Państwa problemów, okazując stosowną pomoc”⁴⁷.

Media społecznościowe stały się przestrzenią do komunikowania się ze społeczeństwem w ważnych sprawach. Wpisy na Facebooku informowały o działaniach, w jakie można było się włączyć na początku wojny. Archiwum Pomocy zebrało wiele takich wpisów. Doktoranci tworzyli bazę wolontariuszy, którzy chcieli się zaangażować w pomoc dla osób, które schroniły się w Polsce. Samorządy doktorantów i studentów szybko zresztą połączyły siły i w dniach 28 lutego – 4 marca 2022 r. prowadziły na różnych wydziałach zbiórkę materiałów dla Ukrainy⁴⁸. Odbyły się one m.in. na Wydziałach: Biologii (szczególnie dla osób, które uciekały przed wojną i czekały na granicy polsko-ukraińskiej)⁴⁹, Nauk Poli-

⁴⁷ Ibidem, Uniwersytet, List Ogólnouczelniany, 24.02.2022.

⁴⁸ Ibidem, Samorząd Doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Facebook – screeny 2022, Samorząd Doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, „Drogie Osoby, w ramach współpracy Samorząd Studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu i Samorządu Doktorantów UAM ruszają zbiórki rzeczy i materiałów dla Ukrainy”, Facebook, 27.02.2022.

⁴⁹ Ibidem, Wydział Biologii, Zbiórka na Wydziale Biologii, Wydział Biologii UAM „Serdecznie zachęcamy do przyłączenia się do zbiórki darów dla osób uciekających przed wojną na Ukrainie...”, Facebook, 28.02.2022. Tym razem zwracano uwagę, że na granicy potrzebne były przede wszystkim pampersy dla dzieci, artykuły higieniczne dla kobiet oraz batony i żele wysokoenergetyczne, ponieważ na granicy brakowało jedzenia.

tycznych i Dziennikarstwa⁵⁰, Pedagogiczno-Artystycznym w Kaliszu⁵¹ czy Prawa i Administracji⁵².

Organizowanymi cyklicznie przedsięwzięciami były Szkoła Zimowa i Letnia, których kilka edycji odbyło się w 2023 r. Studenci oraz pracownicy ukraińskich uniwersytetów mieli możliwość przyjazdu do Wielkopolski, gdzie pod Poznaniem przygotowano dla nich spotkania i zajęcia z prowadzącymi z UAM. Mocno zaangażowany w ten cykl był prof. Witkowski oraz pracownicy Wydziału Historii⁵³ i Wydziału Filologii Polskiej i Klasycznej⁵⁴. Łącznie w 2023 r. UAM miał przygotować 30 takich wydarzeń⁵⁵.

Ukraińców wspierano także poprzez inne działania, odbywające się na miejscu – np. kursy polskiego organizowane przez Collegium Polonicum w Słubicach⁵⁶. Poza tym planowano także warsztaty dla nauczycieli języka polskiego, którzy mieli w swoich klasach uczniów z Ukrainy⁵⁷. Podobna inicjatywa była realizowana w Studium Języka i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców, ale był to pomysł studentów Filologii Polskiej i Klasycznej⁵⁸.

Starano się zwiększyć także świadomość o tym, co się działo i dzieje na Ukrainie, organizując wydarzenia naukowe. Już 3 marca w Centrum Kultury i Bibliotece w Opalenicy pracownicy Wydziału Historii dyskutowali wokół zagadnienia „Ukraina – historia i współczesność”, wyjaśniając przeszłość kraju⁵⁹. Na 30 marca 2022 r. zaplanowano seminarium pt. „Ludność cywilna w konfliktach zbrojnych.

⁵⁰ Ibidem, Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, Organizacja pomocy materialnej luty-marzec 2022.

⁵¹ Ibidem, Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu, Zbiórka charytatywna marzec 2022.

⁵² Ibidem, Wydział Prawa i Administracji, Zbiórka charytatywna marzec 2022, mail Rafała Witkowskiego do Archiwum Pomocy, 28.04.2022.

⁵³ Ibidem, Wydział Historii, Szkoła Zimowa 2023, „Szkoła Zimowa European Heritage in Public Discourse”, Wydział Historii (strona), 20.03.2023.

⁵⁴ Ibidem, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Życie Uniwersyteckie, „Na Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej UAM trwa Letnia Szkoła Międzynarodowych Studiów Polskich...”, Facebook, 23.03.2023.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem, Collegium Polonicum w Słubicach, Kursy języka polskiego w Słubicach, mail Rafała Witkowskiego do Archiwum Pomocy, 1.04.2022.

⁵⁷ Radio Zachód. Collegium Polonicum organizuje bezpłatne kursy polskiego dla uchodźców, <https://zachod.pl/607578/collegium-polonicum-organizuje-bezplatne-kursy-polskiego-dla-uchodzcow/> [dostęp: 23.05.2024].

⁵⁸ AP UAM, Studium Języka i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców, mail Olgi Bambrowicz do Archiwum Pomocy, 18.03.2022.

⁵⁹ Ibidem, Wydział Historii, Facebook – screeny 2022, Życie Uniwersyteckie, „Ukraina jest dzisiaj na ustach całego świata. W Centrum Kultury i Biblioteka w Opalenicy, już w najbliższy

Ukraina i Górski Karabach”. Wydarzenie, które odbyło się na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, organizowali pracownicy Wydziału Historii⁶⁰.

Innymi aktywnościami podtrzymującymi solidarność były koncerty. W ramach cyklicznych Koncertów Charytatywnych odbyły się dwa pod hasłem „Jednym głosem z wolną Ukrainą”, w 2022 i 2023 r. Za każdym razem zbierano środki, przede wszystkim na chore i osierocone dzieci⁶¹. Do podobnych wydarzeń należały Dni Ukraińskie „Ukraina 2022–2023” organizowane wspólnie przez Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Fundację Barak Kultury oraz Teatr Polski w Poznaniu. W tym czasie odbywały się także dyskusje z wolontariuszami jeżdżącymi na Ukrainę, miały miejsce wernisaż wystawy zdjęć, spektakle i występy muzyczne⁶².

Biblioteki wydziałowe wraz z Biblioteką Uniwersytecką organizowały kilkakrotnie w 2022 r. akcję „Cegiełka dla Ukrainy”. Wydaje się, że pierwsza taka inicjatywa pojawiła się w Bibliotece Collegium Historicum, gdzie po apelu władz dziekańskich Wydziału Archeologii zorganizowano od 28 lutego do 8 marca kiermasz książek. Wpłatę przekazano na specjalne konto, które utworzono na UAM, aby zbierać środki dla Ukrainy. Inicjatywa ta zaowocowała skoordynowaną akcją bibliotek wydziałowych, która odbyła się 9 maja 2022 r.⁶³. Niezależnie jednak od wspólnych działań, poszczególne biblioteki na Uniwersytecie prowadziły także swoje własne kiermasze⁶⁴.

Widać, że większość działań mających za zadanie niesienie pomocy materialnej skończyło się w 2022 r. W kolejnym roku podejmowano raczej aktywności dążące do współpracy. Wydaje się, że zaangażowanie Uniwersytetu w pomoc materialną przerodziło się w trwałą kooperację z ukraińskimi uczelniami. Przejawem tego są wspomniane już Szkoły Zimowe i Letnie, ale przede wszystkim rozmaite inicjatywy, wspierane szczególnie przez grono rektorskie. Parokrotnie więc dochodziło do spotkań z rektorami ukraińskich uczelni, którzy rozmawiali w Poznaniu

czwartek, odbędzie się spotkanie poświęcone historii i teraźniejszości tego kraju”, Facebook, 1.03.2022.

⁶⁰ Ibidem, Wydział Historii, Facebook – screeny 2022, Wydział Historii UAM, „Dr Magdalena Lachowicz i prof. dr hab. Krzysztof Fedorowicz serdecznie zapraszają do wzięcia udziału w seminarium naukowym”, Facebook, 27.03.2022.

⁶¹ Ibidem, Uniwersytet, Koncert charytatywny „Jednym głosem z wolną Ukrainą”.

⁶² Ibidem, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej, Dni Ukraińskie „Ukraina 2022–2023”.

⁶³ Ibidem, Biblioteki, Biblioteka Collegium Historicum, mail Lucyny Leśniak do Archiwum Pomocy, 11.10.2022.

⁶⁴ Ibidem, Biblioteki, Biblioteka Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa, mail Anny Magdzińskiej do Archiwum Pomocy, 16.03.2022.

o możliwości rozwinięcia współpracy po zakończeniu wojny⁶⁵. Prof. Witkowski, jak sam pisze, „poświęca większość swojego czasu i energii na wspieranie Ukrainy”⁶⁶. UAM działa na tym polu przy pomocy europejskiego programu EPICUR. W marcu 2023 r. Poznań odwiedzili dzięki temu reprezentanci uczelni z Charkowa. W marcu 2024 r. prof. Witkowski uczestniczył w programie współpracy europejskich i ukraińskich uniwersytetów w Strasbourgu⁶⁷, które było pierwszym takim spotkaniem. Przedstawiciele europejskich uniwersytetów (UAM i Uniwersytet w Strasbourgu są zrzeszone w programie EPICUR) mogli zapoznać się z nim z problemami ukraińskich uczelni i podzielić się swoim doświadczeniem⁶⁸. Prawdopodobnie właśnie takie budowanie sieci współpracy z ukraińskimi uczelniami i włączanie w to także partnerów z innych krajów europejskich będzie wyzwaniem dla Uniwersytetu w Poznaniu na najbliższe lata. Materiały z Archiwum Pomocy świadczą o tym, że początkowe wsparcie materialne dla społeczeństwa ukraińskiego przekształciło się w tym konkretnym przypadku w wymianę akademicką.

Przedstawiona powyżej treść dokumentacji znajdującej się w Archiwum Pomocy jest tylko wycinkiem z większej całości. Nie wspomniano tutaj o materiałach do innych, drobniejszych wydarzeń, a zarysowano jedynie ogólną problematykę, podpierając się konkretnymi przykładami.

Zakończenie

Dwa i pół roku po rozpoczęciu pełnoskalowej wojny na Ukrainie, robiąc pobieżne poszukiwania w Internecie, widać, jak trudno jest odnaleźć informacje z początku wojny. Zbiór Archiwum Pomocy jest więc unikatowy z dwóch powodów. Po pierwsze jest zbiorem całkowicie elektronicznym i nawet jeżeli opis czy

⁶⁵ Ibidem, Uniwersytet, 1st AMU Staff Week for Ukraine, 23–27.01.2023.

⁶⁶ Ibidem, Rektorat, Prorektor prof. Rafał Witkowski, Rafał Witkowski, „I continue to devote most of my time and energy to supporting the Ukraine”, Facebook, 8.06.2023.

⁶⁷ Ibidem, Uniwersytet, Współpraca europejskich i ukraińskich uniwersytetów, Rafał Witkowski, „In cooperation with friends from University of Strasbourg”, Facebook, 15.03.2024.

⁶⁸ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Współpraca uniwersytetów europejskich i ukraińskich: terażniejszość i przyszłość, https://amu.edu.pl/dla-mediow/komunikaty-prasowe/wspolpraca-uniwersytetow-europejskich-i-ukrainskich-terazniejszosc-i-przyszlosc?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3sAv-mFaBaWbn5OXXb75kV5rauhDeNMOICW5t_GmmwZU-VgpfN2_4cQ7wU_aem_ukjY5pZr-jHbysYOOGbKNw [dostęp: 20.04.2024].

metody porządkowania wymagałyby poprawy, to jest to okazja do sprawdzenia, jak można opracowywać tego rodzaju dokumenty. Po drugie – zebranie w jednym miejscu materiałów dotyczących jednego tematu, takich jak zrzuty z ekranu, specjalnie tworzone sprawozdania czy korespondencja elektroniczna, pozwala na szybkie dotarcie do poszukiwanych informacji. Archiwum wpisuje się też w inne inicjatywy dokumentujące wojnę na Ukrainie.

Samo Archiwum Pomocy jest nie tylko świadectwem zaangażowania, wrażliwości społeczności uczelnianej. Jest także świadectwem potrzeb ludzi, którzy przybyli z Ukrainy i którzy tam zostali. Uniwersytet pomagał Ukraińcom materialnie, ale wiele robiono również dla wsparcia w uczeniu się języka polskiego czy zapewnienia noclegów. Przede wszystkim więc archiwum jest świadectwem wojny i jej konsekwencji.

Przy okazji organizacji pomocy humanitarnej w Polsce po 24 lutego 2022 r. powstało wiele dokumentów w państwowych instytucjach oraz instytucjach pozarządowych. Za jakiś czas znajdą się one w archiwach państwowych. Być może staną się obiektem badań historyków, politologów i socjologów, którzy będą zainteresowani postawami polskiego społeczeństwa wobec wybuchu wojny na Ukrainie, problemem uchodźców, historią wojny rosyjsko-ukraińskiej i jej różnymi aspektami. Jeśli tak się stanie, materiały z Archiwum Pomocy byłyby ciekawym uzupełnieniem tej bazy źródłowej.

Materiały do Archiwum Pomocy nadal można przesyłać do Magdaleny Heruday-Kielczewskiej na adres: archiwumpomocy@amu.edu.pl.

Bibliografia

- Archives and Human Rights*, red. J. Boel, P. Canavaggio, A. González Quintana, Nowy Jork 2021.
- Baker P., Glasser S., *The Divider: Trump in the White House, 2017–2021*, Nowy Jork 2023.
- Boel J., Canavaggio P., Gonzalez Quintana A., *Archives and the duty to remember [w:] Archives and Human Rights*, red. J. Boel, P. Canavaggio, A. González Quintana, Nowy Jork, s. 54–56.
- Elayan S., Sykora M., Jackson T., „His Tweets Speak for Themselves”: *An Analysis of Donald Trump’s Twitter Behavior*, „The International Journal of Interdisciplinary Civic and Political Studies” 2019, t. 15, z. 1, s. 13–35.

- Guidance on managing social media records*, „NARA (The National Archives and Records Administration) Bulletin” 2014-02, <https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2014/2014-02.html> [dostęp: 19.10.2024].
- Heruday-Kiełczewska M., *Archiwum Stowarzyszenia Solidarité France-Pologne w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu*, „Folia Toruniensia” 2017, nr 17, s. 175–189.
- Heruday-Kiełczewska M., *Reakcja Francji na wprowadzenie w Polsce stanu wojennego, grudzień 1981 – styczeń 1982*, Warszawa 2012.
- Jaillant L., *How can we make born-digital and digitised archives more accessible? Identifying obstacles and solutions*, „Archival Science” 2022, t. 22, z. 3, s. 417–436, <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09390-7> [dostęp: 19.10.2024].
- Konopa B., *Archiwizacja Webu w Europie – Narodowe Archiwa Sieci*, „Archeion” 2020, nr 121, s. 452–465.
- Konopa B., Rosa A., *Egodokumentalne ślady człowieka w Internecie i ich archiwizacja*, „Archeion” 2023, t. 124, s. 190–213.
- Matysek A., *Cytowania dokumentów elektronicznych w wydawnictwach naukowych*, „Nowa Biblioteka” 2017, nr 4, s. 53–68.
- Pińczak L., *Wojna ukraińsko-rosyjska – kampania 2022 r. Przebieg i następstwa*, „Rocznik Strategiczny” 2022/23, s. 382–407.
- Ries T., Palko G., *Born-digital archives*, „International Journal of Digital Humanities” 2019, t. 1, s. 2, <https://doi.org/10.1007/s42803-019-00011-x> [dostęp: 29.03.2024].
- Wiśniewska-Drewniak M., Lowry J., Kravchenko N., *“Maybe in a few years I’ll be able to look at it”: a preliminary study of documentary issues in the Ukrainian refugee experience*, „Archival Science” 2023, t. 23, z. 2, s. 247–273, <https://doi.org/10.1007/s10502-022-09407-1> [dostęp: 19.10.2024].

Źródła

- Korespondencja Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej z Józefem Doboszem, Bogumiłą Kaniewską, Wojciechem Kucharskim, Rafałem Witkowskim.
- Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2022 r.*, Warszawa, kwiecień 2022.
- Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2023 r.*, Warszawa, kwiecień 2023.
- Komenda Główna Straży Granicznej, *Straż Graniczna, Informacja statystyczna za I kwartał 2024 r.*, Warszawa, kwiecień 2024.

Źródła archiwalne

Archiwum Pomocy na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Uniwersytet: List Ogólnouczelniany; Współpraca europejskich i ukraińskich uniwersytetów; Koncert charytatywny „Jednym głosem z wolną Ukrainą”; 1st AMU Staff Week for Ukraine, 23–27.01.2023.

Rektorat: Prorektor prof. Rafał Witkowski.

Wydział Biologii: Zbiórka na Wydziale Biologii.

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej: Szkoła Letnia, Dni Ukraińskie „Ukraina 2022–2023”.

Wydział Historii: Szkoła Zimowa 2023; Facebook – screeny 2022.

Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa: Organizacja pomocy materialnej luty–marzec 2022.

Wydział Pedagogiczno-Artystyczny w Kaliszu: Zbiórka charytatywna marzec 2022.

Wydział Prawa i Administracji: Zbiórka charytatywna marzec 2022.

Collegium Polonicum w Słubicach: Kursy języka polskiego w Słubicach.

Samorząd Doktorantów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu: Facebook – screeny 2022.

Biblioteki: Biblioteka Collegium Historicum; Biblioteka Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa.

Netografia

Archiwa Państwowe. Archiwum Pandemii, <https://archiwa.gov.pl/poznaj/projekty/archiwum-pandemii/> [dostęp: 22.02.2024].

ASAP – Archives sauvegarde attentats Paris, <https://asap.hypotheses.org/a-propos> [dostęp: 22.02.2024].

Centre for Information Resilience. Eyes on Russia: Documenting Russia’s war on Ukraine, <https://www.info-res.org/post/eyes-on-russia-documenting-conflict-and-disinformation-in-the-kremlin-s-war-on-ukraine> [dostęp: 29.03.2024].

Dobra Fabryka, https://www.dobrafabryka.pl/chce-pomoc/akcja/na-pomoc-ukrainie/?fbclid=IwAR2Ocxu7IU71GTQdNyIqPdh4Esb4B5wy_xGpHzLxhG0pwe-u-9ASicLa-Y [dostęp: 22.02.2024].

Epoznan.pl. UAM oddaje halę sportową dla uchodźców z Ukrainy. Studenci będą mieć zajęcia w innym obiektach, https://epoznan.pl/news-news-127092-uam-oddaje_hale_sportowa_dla_uchodzcow_z_ukrainy_studenci_beda_miec_zajecia_w_innym_obiektach [dostęp: 30.03.2024].

- Górzyński O., *Minister Rzeczkowska: Polska wydała na pomoc Ukrainie ok. 50 mld złotych*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1561419%2Cminister-rzeczkowska-polska-wydala-na-pomoc-ukrainie-ok-50-mld-zlotych> [dostęp: 19.10.2024].
- INFOR.PL. *Polska pomoc dla Ukrainy 2022 – ile kosztowała?*, <https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/5635962,Polska-pomoc-dla-Ukrainy-2022-ile-kosztowala.html> [dostęp: 22.02.2024].
- Institut für die Wissenschaften vom Menschen Institute for Human Sciences. *Documenting Ukraine*, <https://www.iwm.at/documenting-ukraine/> [dostęp: 29.03.2024].
- Library of Congress. *Coronavirus Web Archive*, <https://www.loc.gov/collections/coronavirus-web-archive/about-this-collection/> [dostęp: 1.03.2024].
- Nowosielska P., *Ofensywa studentów ze Wschodu. Jak UAM znalazł sposób na poprawę pozycji w międzynarodowych rankingach*, GazetaPrawna.pl, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/8212694,uam-ukraincy-studenci-pierwszego-roku-rankingi-miedzynarodowe.html> [dostęp: 22.02.2024].
- Ojciec Tomasz, <http://tomaszalexiewicz.pl/archiwum/> [dostęp: 19.10.2024].
- Osiński B., *Eurostat: Czechy, Polska i Estonia przyjęły najwięcej uchodźców z Ukrainy w relacji do populacji tych krajów*, Polska Agencja Prasowa, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1606735%2Ceurostat-czechy-polska-i-estonia-przyjely-najwiecej-uchodzcow-z-ukrainy-w> [dostęp: 22.02.2024].
- Pomagam.pl. *Solidarni z Ukrainą*, https://pomagam.pl/solidarnizukraina?fbclid=IwAR3f5uuT-tCbu6Kjq06uLFldt_LyFT9MgftYApb3UI12AHlqZ07ECgBaqkB0 [dostęp: 22.02.2024].
- Porembiński K., *Aktualizacja i zebrane informacje na stronie*: <https://bit.ly/pomocukrainie>, Facebook, 24.02.2022, <https://www.facebook.com/photo/?fbid=10226942014802242&set=a.1056916389032> [dostęp: 22.02.2024].
- Radio Wrocław. *Centrum Historii Zajezdnia we Wrocławiu tworzy Archiwum Pomocy*, <https://www.radiowroclaw.pl/articles/view/117435/Centrum-Historii-Zajezdnia-we-Wroclawiu-tworzy-Archiwum-Pomocy> [dostęp: 22.02.2024].
- Radio Zachód. *Collegium Polonicum organizuje bezpłatne kursy polskiego dla uchodźców*, <https://zachod.pl/607578/collegium-polonicum-organizuje-bezplatne-kursy-polskiego-dla-uchodzcow/> [dostęp: 23.05.2024].
- Rzeczpospolita. *Nie każdą wypowiedź z Facebooka można cytować*, <https://www.rp.pl/prawo-prasowe/art3829991-nie-kazda-wypowiedz-z-facebook-a-mozna-cytowac> [dostęp: 27.03.2024].
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. *Obywatele Ukrainy w Polsce – aktualne dane migracyjne*, <https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-ukrainy-w-polsce--aktualne-dane-migracyjne2> [dostęp: 19.10.2024].
- Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. *Otwarte Dane. Szczegółowe statystyki dot. osób zarejestrowanych w rejestrze obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca*

- na podstawie specustawy. Stan na 09.07.2024 r., <https://dane.gov.pl/pl/dataset/2715,zarejestrowane-wnioski-o-nadanie-statusu-ukr/resource/59180/table> [dostęp: 19.10.2024].
- Spotify. Podcast „Naukowa Dzielnica” – Co dalej po wojnie? – prof. Rafał Witkowski, podcast dostępny w serwisie.
- Spotify. Podcast „Naukowa Dzielnica” – Komentarz na czasie – Archiwum pomocy Ukrainie na UAM – dr Magdalena Heruday-Kiełczewska, podcast dostępny w serwisie.
- Świadectwa wojny, <https://swiadectwawojny2022.org/#projekt> [dostęp: 19.10.2024].
- The New York Times. Documenting Atrocities in the War in Ukraine, <https://www.nytimes.com/interactive/2022/05/22/world/europe/ukraine-war-crimes.html> [dostęp: 29.03.2024].
- The Reckoning Project. Ukraine Testifies, <https://sites.lsa.umich.edu/thereckoningproject/> [dostęp: 29.03.2024].
- U-CORE. Badania nad gromadzeniem, przechowywaniem i udostępnianiem ukraińskich świadectw z czasów wojny 2022, <https://u-core.org/#o-projekcie> [dostęp: 19.10.2024].
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Archiwum Pomocy na UAM, <https://amu.edu.pl/solidarni/aktualnosci/archiwum-pomocy-na-uam> [dostęp: 22.02.2024].
- Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Współpraca uniwersytetów europejskich i ukraińskich: terażniejszość i przyszłość, https://amu.edu.pl/dla-mediow/komunikaty-prasowe/wspolpraca-uniwersytetow-europejskich-i-ukrainskich-terazniejszosc=-i-przyszlosc?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR3sAv-mFaBaWbn5OXXb75kV5rauhDeNMOICW5t_GmmwZU-VgpfN2_4cQ7wU_aem_ukjY5pZr-jHbysYOOGbKNw [dostęp:20.04.2024].